RAJENDRA UNIVERSITY

BALANGIR

MASTER OF SANSKRIT (M.A.)

PROGRAMME GUIDE

(Effective from Academic year 2020-2021 & 2021-2022)

M.A. in SANSKRIT Syllabus as approved by BOS and Academic Council held on...................

Sl NO. # CONTENTS **Page No.**

1. **About the department.. 03-05**
2. **Programme objectives and outcomes 05-05**
3. **Programme structure and courses 05-07**
4. **Course of semester one 08-15**
5. **Course of semester two 16-20**
6. **Course of semester third 21-29**
7. **Course of semester fourth 30-37**

Post Graduate
Programme Structure
P.G. Department of Sanskrit

I. About the Department

Year of Establishment 2018-19,Programme launched by the department like P.G. CBCS method introduction year2018.

II. Introduction to CBCS (Choice Based Credit System):

The CBCS provides an opportunity for the students to choose courses from the prescribed courses comprising core, elective/minor or skill-based courses. The courses can be evaluated following the grading system, which is considered to be better than the conventional marks system. Grading system provides uniformity in the evaluation and computation of the Cumulative Grade Point Average (CGPA) based on student‘s performance in examinations which enables the student to move across institutions of higher learning. The uniformity in evaluation system also enables the potential employers in assessing the performance of the candidates. Department of Commerce, University of Delhi 4 Definitions:

(i) Academic Programme‘ means an entire course of study comprising its programme structure, course details, evaluation schemes etc. designed to be taught and evaluated in a teaching Department/Centre or jointly under more than one such Department/ Centre

(ii) Course‘ means a segment of a subject that is part of an Academic Programme

(iii) Programme Structure‘ means a list of courses (Core, Elective, Open Elective) that makes up an Academic Programme, specifying the syllabus, Credits, hours of teaching, evaluation and examination schemes, minimum number of credits required for successful completion of the programme etc. prepared in conformity to University Rules, eligibility criteria for admission

(iv) Core Course‘means a course that a student admitted to a particular programme must successfully complete to receive

the degree and which cannot be substituted by any other course.

(v) Elective Course‘means an optional course to be selected by a student out of such courses offered in the same or any other Department/Centre.

(vi) Open Elective‘means an elective course which is available for students of all programmes, including students of same department. Students of other Department will opt these courses subject to fulfilling of eligibility of criteria as laid down by the Department offering the course.

(vii) Credit‘ means the value assigned to a course which indicates the level of instruction; One hour lecture per week equals 1 Credit, 2 hours practical class per week equals 1 credit. Credit for a practical could be proposed as part of a course or as a separate practical course.

(viii) SGPA ‘means Semester Grade Point Average calculated for individual semester.

(ix) CGPA is Cumulative Grade Points Average calculated for all courses completed by the students at any point of time. CGPA is calculated each year for both the semesters clubbed together.

(x) Grand CGPA is calculated in the last year of the course by clubbing together of CGPA of two years, i.e., four semesters. Grand CGPA is being given in Transcript form. To benefit the student a formula for conversation of Grand CGPA into %age marks is given in the Transcript.

III. P.G. Programme in Details :

Sanskrit is a repository of unlimited invaluable knowledge of Ancient Indian Heritage.

There is an urgent need for knowledge mining from Ancient Sanskrit texts for bridge building between the past and the future through the present. PG Department of Sanskrit was established in 2018-19

Programme Objectives

- The objective of this programme is to give learnes a comprehensive idea of Sanskrit language, Literature and culture .

- To train learners in the study of Sanskrit language by acquainting them with Established
- classics and familiarizing them with various precepts from early times to the present age.
- To help in all round development of learners as a human being.
- To generate competent and well-educated man-power for the teaching profession as well as manning positions of research associates in academic institutions.

Programme Specific outcomes

- The origin of Sanskrit language is not associated with any particular region, ethnicity or religion.
- The vastness and depth of literature of various types that is available in Sanskrit language is not found in any other language of the world, both Indian or foreign. This is an acclaimed fact that is well acknowledged even by western scholars.
- Writings : Students will be able to write Devnagari Scripts.
- Culture and History: Students will gain a knowledge of the major traditions of literatures written in Sanskrit.
- Research Skills: Students will be able to identify topics and formulate questions for productive inquiry.
- Sanskrit as a Career Option: Sanskrit is recognized as “mother of all languages” throughout the greater portion of the world. Even if you aiming for a bright career only, Sanskrit can provide it, till today.

Programme Structure : M.A. Programme is a two year course divided into four semesters. The course is of 108 credits and for the award of

degree a students will be required to complete the credits as per the university norm.

Part –I	First Year	Semester I	Semester II
Part-II	Second Year	Semester III	Semester IV

Semester wise Details of P.G. Courses

1st Semester

Sl.No.	Paper Code	Group	Paper Title	Credit	Mid Sem.	End Sem.	Full Marks
01	Paper 101	Core	Vaidicsahityam	5	20	80	100
02	Paper 102	Core	Sanskritvyakaranam	5	20	80	100
03	Paper 103	Core	Bharatiyadarshanam	5	20	80	100
04	Paper 104	Core	Kavyashastram	5	20	80	100

(The group may be Core/elective/Open Elective)

2nd Semester

Sl.No.	Paper Code	Group	Paper Title	Credit	Mid Sem.	End Sem.	Full Marks
01	Paper 201	Core	Vaidicsahityam	5	20	80	100
02	Paper 202	Core	Vyakaranam	5	20	80	100
03	Paper 203	Core	Darshanshastram	5	20	80	100
04	Paper 204	Core	Bhashavigyanam	5	20	80	100

3rd Semester

Sl.No.	Paper Code	Group	Paper Title	Credit	Mid Sem.	End Sem.	Full Marks
01	Paper 301	Core	Ramayanam Mahabharatam Puranam cha	5	20	80	100
02	Paper 302	Core	Shikshashastram Vyakaranam cha	5	20	80	100
03	Paper 303	Core	Alamkarashastram Natyashastram Natakam cha	5	20	80	100
04	Paper 304	Core	Sanskritsahityetihasa	5	20	80	100

4th Semester

Sl.No.	Paper Code	Group	Paper Title	Credit	Mid Sem.	End Sem.	Full Marks
01	Paper 401	Core	Prachinabharatasya Abhilekha Sanskritischa	5	20	80	100
02	Paper 402	Core	Dharmashastram Arthashastram cha	5	20	80	100
03	Paper 403	Core	Vyakaransahityetihasa Vakyapadeeyam cha	5	20	80	100
04	Paper 404	Core	Gadyapadyasahityam	5	20	80	100
05	Paper 405	Project	Dissertation work and Presentation	5	-	-	200

OEC: Paper no.402 'Dharmashastram Arthashastram cha' in semester iv is for M.A. students of all subjects including Sanskrit.

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः, संस्कृतविभागः

प्रथमार्द्धवार्षिकः (SEMESTER-1)

101- वैदिकसाहित्यम्

पूर्णाङ्का :- 100 (Mid Term Exam: 20 Marks + End Term Exam. 80 Marks)

Duration: 60 Hours

उद्देश्यम्-

अस्य अध्ययनेन छात्राः ऋग्वेदे विद्यमानसूक्तानां , ब्राह्मणग्रन्थानाम् उपनिषदां च माध्यमेन वैदिकसाहित्यस्य परिचयं स्वरुपं वैशिष्ट्यं च ज्ञास्यन्ति।

पाठ्याधिगमस्य परिणामः-

1. छात्राः वैदिकसंस्कृतभाषया सह परिचिताः भवन्ति।
2. छात्राणाम् आध्यात्मिकदिक्दर्शनं भवति ।
3. विविधसांसारिकसमस्यानां निराकरणे वैज्ञानिकमनोवृत्तेः विकासः।

UNIT	CONTENTS	No Of CLASSES
प्रथमः एकक : (UNIT-1)- सूक्तानि		12
	क) विश्वामित्रानदी संवादः (ऋ 3.33)	
	ख) हिरण्यगर्भः (ऋ 10.121)	
	ग) नासदीयसूक्तम् (ऋ 10.126)	
	घ) पृथिवीसूक्तम् (अथर्व 12.1)[1-10 मंत्राः]	
द्वितीयः एककः (UNIT-2)		12
	ब्राह्मणस्य अर्थः प्रतिपाद्यविषय च,एतरेयब्राह्मणस्य शुनःशेप आख्यान	
तृतीयः एककः (UNIT-3)		12

उपनिषदः अर्थः प्रतिपाद्यविषय च ।

ईशोपनिषद् (प्रथम खण्डः)

चतुर्थः एककः (UNIT-4) 12

केनोपनिषद् (प्रथम खण्डः)

पंचमः एककः (UNIT-5) 12

आरण्यकस्य अर्थः प्रतिपाद्य विषयः तथा प्रमुखानाम् आरण्यक ग्रंथानाम् परिचयः

विषयसंपृक्तानां ग्रंथानाम् सूचिका :-

1. ईशावास्योपनिषद्, विजयशंकर पाण्डेय, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।
2. ईशादि नौ उपनिषद्, गीता प्रेस, गोरखपुर ।
3. संस्कृत साहित्यस्य इतिहास, आचार्य बलदेव उपाध्याय

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रम:, संस्कृतविभाग:

प्रथमार्द्धवार्षिक: (SEMESTER-1)

102- संस्कृतव्याकरणम्

पूर्णाङ्का :- 100 (Mid Term Exam: 20 Marks + End Term Exam. 80 Marks)

Duration-60 Hours

उद्देश्यम् - अत्र छात्राः महाभाष्यस्य व्याकरणाध्ययनस्य प्रयोजनं, शब्दलक्षणविषये च पठिष्यन्ति। लघुसिद्धान्तकौमुद्या सह परिचयः भविष्यति।

पाठ्याधिगमस्य परिणामः-

1.साध्वसाधुशब्दानां निर्णये सक्षमाः भविष्यन्ति।

2.स्त्रीप्रत्ययज्ञानेन लिङ्गभेदान् सम्यक् ज्ञास्यन्ति।

UNIT	CONTENTS	No Of CLASSES
प्रथम एकक: (UNIT-1)		12
	महाभाष्यस्य पस्पशाह्निकस्य चयनित भाग: - शब्दपरिभाषा व्याकरण प्रयोजनं च ।	
द्वितीय एकक: (UNIT-2)		12
	अच्-सन्धि: (सूत्रम्-15-35) (लघुसिद्धान्तकौमुदी)	
तृतीय एकक: (UNIT-3)		12
	अच्-सन्धि: (सूत्रम्- 36-61) (लघुसिद्धान्तकौमुदी)	

चतुर्थ एकक: (UNIT-4) 12

हल्-सन्धि: (लघुसिद्धान्तकौमुदी)

पंचम एकक : (UNIT -5) 12

विसर्ग-सन्धि: (लघुसिद्धान्तकौमुदी)

विषयसंपृक्तानां ग्रन्थानां सूचिका :-

1. लघुसिद्धान्तकौमुदी, मोतीलाल बनारसीदास पब्लिशर्स प्रा. लि. ।
2. लघुसिद्धान्तकौमुदी, भाग :- 4 (समसप्रकरणम्) भीमसेन शास्त्री , भैमीप्रकाशन, दिल्ली ।
3. व्याकरणमहाभाष्यम्, चौखम्बा प्रकाशन , वाराणसी ।

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः, संस्कृतविभागः

प्रथमार्द्धवार्षिकः (SEMESTER-1)

103-भारतीयदर्शनम्

पूर्णाङ्का :- 100 (Mid Term Exam: 20 Marks + End Term Exam. 80 Marks)

Duration : 60 Hours

उद्देश्यम् – सांख्यकारिकावेदान्तसारयोः अध्ययनेन दर्शनस्य आधारभूतसिद्धान्तेन सह परिचिताः भविष्यन्ति। अपि च पत्रमिदं भारतीयदर्शनानां परिप्रक्ष्ये आध्यात्मिकजीवनविश्लेषणाय छात्राणां साहाय्यं करिष्यति।

पाठ्याधिगमस्य परिणामः-

1. छात्राः सत्यान्वेषिणः मनस्विनः आत्मावलोकने च समर्थाः भविष्यन्ति।
2. छात्राणां शारीरिकमानसिकआध्यात्मिकविकासेन जीवनस्य मूल्यज्ञानेन च स्वस्थसमाजस्य संरचना भविष्यति।

UNIT	CONTENTS	No Of CLASSES
प्रथम एककः (UNIT-1)		12
	ईश्वरकृष्णप्रणीता सांख्यकारिका (कारिका -1-25)	
द्वितीय एककः (UNIT-2)		12
	ईश्वरकृष्णप्रणीता सांख्यकारिका (कारिका - 26- 50)	
तृतीय एककः (UNIT-3)		12
	ईश्वरकृष्णप्रणीता सांख्यकारिका (कारिका -51- 73)	

चतुर्थ एककः (UNIT-4) 12

सदानन्दयोगिप्रणीतः वेदान्तसारः

(मङ्गलाचरणतः अध्यारोपपर्यन्तम्)

पंचम एककः (UNIT-5) 12

सदानन्दयोगिप्रणीतः वेदान्तसारः (अध्यारोपतः सूक्ष्मप्रपञ्चनिरूपणस्य समाप्तिंयावत्)

विषयसंपृक्तानां ग्रंथानां सूचिका :-

1. सांख्याकारिका, आचार्य जगन्नाथशास्त्री, मोतीलाल बनारसी दास, दिल्ली
2. संख्याकारिका, चौखम्बा ओरियन्टालिया, वाराणसी
3. वेदांतसारः, रामशरण त्रिपाठी शास्त्री, चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी
4. वेदांतसारः, वदरीनाथ शुक्ल, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः, संस्कृतविभागः

प्रथमार्द्धवार्षिकः (SEMESTER-1)

104- काव्यशास्त्रम्

पूर्णाङ्का :- 100 (Mid Term Exam: 20 Marks + End Term Exam. 80 Marks)

Duration: 60 Hours

उद्देश्यम् –

छात्राणां कृते काव्यं , शब्दशक्तिः, रसः, अलंकारः, ध्वनिविषये च ज्ञानप्रदानम् । काव्यस्य विविधाङ्गैः सह परिचयः।

पाठ्याधिगस्य परिणामः-

1.अनेन छात्राः साहित्यरचनायाः आधारभूततत्वानि ज्ञास्यन्ति।

2.गद्यपद्ययोः आलोचनात्मकविश्लेषणं कर्तुं प्रभवाः भवन्ति।

3. छात्राणां साहित्यपठने रचनायां च रुचिः वर्धते।

UNIT	CONTENTS	No Of CLASSES
प्रथम एककः (UNIT-1)		12
	काव्यप्रकाशः [काव्यलक्षणम, काव्यप्रयोजनम, काव्यहेतुः, काव्यभेदः, शब्दशक्तिः	
द्वितीय एककः (UNIT-2)		12
	काव्यप्रकाशः [अभिहितान्वयवादः,अन्विताभिधानवादः,रसस्वरूपम, रससूत्रविमर्शः ।	

तृतीय एकक: (UNIT-3) 12

काव्यमीमांसा – द्वितीय: अध्याय:

चतुर्थ एकक: (UNIT-4) 12

ध्वन्यालोक:, - प्रथमउद्योत: (1 -10 कारिका)

पंचम एकक: (UNIT-5) 12

ध्वन्यालोक:, - प्रथमउद्योत: (11-समाप्तिम् यावत्)

विषयसंपृक्तानां ग्रन्थानां सूचिका :-

1.Dhwanyaloka of Anandavardhana, krishnamurti, motilal banarasidas,delhi,1982

2.ध्वन्यालोक,लोकमणि दहल,भारतीय विद्याप्रकाशन ,दिल्ली

3. काव्यमीमांसा, आचार्य विजयमित्रशास्त्री गौड़, भारतीय विद्या प्रकाशन, वाराणसी

3. काव्यप्रकाश, आचार्य विश्वेश्वर,चौखम्बा प्रकाशन

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः, संस्कृतविभागः

द्वितीयार्धवार्षिकः (SEMESTER-2)

201- वैदिकसाहित्यम्

पूर्णाङ्का :-100 (Mid Term Exam :20 Marks + End Term Exam .80 Marks)

Duration: 60 Hours

उद्देश्यम्-

अस्मिन पत्रे छात्राः षड वेदांगानाम् स्वरूपसामान्य॑ वैशिष्ट्य॑ च ज्ञास्यन्ति । विशेषतया निरुक्ते विविधदुरूहशब्दानां निर्वचन॑ पठिष्यन्ति ।

पाठ्याधिगस्य परिणामः-

छात्रा: स्वराद्युच्चारणम् ,शब्दव्युत्पत्तिम् ,दुरूहशब्दानां निर्वचन॑ च जानन्ति । अपि च वेदार्थावबोधने प्रतिपादने च समार्था: भवन्ति ।

UNIT	CONTENTS	No Of CLASSES
प्रथम एककः (UNIT -1) - वेदाङ्गपरिचयः महत्वं च ।	(क) शिक्षा (ख)कल्प (ग) व्याकरण (घ)निरुक्त (ङ)छन्द (च) ज्योतिष	12
द्वितीय एककः (UNIT -2) निरुक्तम्	प्रथमाध्यायः – 1-3 पादा:	12
तृतीय एककः (UNIT -3) निरुक्तम्	प्रथमाध्यायः – 4-6 पादा:	12
चतुर्थ एककः (UNIT -4)	निर्वचनम् -आचार्य,वीर ,ह्रद ,गो ,आदित्य, उषस् ,वाग् ,उदक्,जातवेदस्,वैश्वानर ।	12
पञ्चम एककः (UNIT -5) ऋक्प्रतिशाख्यम् - परिचयः महत्त्वं च		12

(समानाक्षर, सन्ध्यक्षर, स्वर,स्पर्श, सोष्म, व्यञ्जन, अनुनासिक,अघोष,घोष, संयोग, यम, रक्त, प्रगृह्य, रिफित)

विषय संपृक्तानां ग्रंथानां सूचिका :

1. ऋकप्रातिशाक्ष्य, ब्रजबिहारी चौबे, भारतीय विद्या प्रकाशन, नयी दिल्ली
2. निरुक्तम पंचाध्यायी, मेहेर चन्द, लक्ष्मण दास पब्लिकेशन, नयी दिल्ली

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रम:, संस्कृतविभाग:

द्वितीयार्धवार्षिकः (SEMESTER-2)

202- संस्कृतव्याकरणम्

पूर्णाङ्का :-100 (Mid Term Exam :20 Marks + End Term Exam .80 Marks)

Duration- 60 Hours

उद्देश्यम्-

मुखं व्याकरणं स्मृतम् सूक्त्यनुगुणं व्याकरणं विना संस्कृतस्य कल्पनापि नैव क्रियते । अत्र छात्राः समाससन्धिविषयं सम्यक् ज्ञास्यन्ति।

पाठाधिगमस्य परिणामः-

1. छात्राः वाक्व्यवहारे निपुणाः स्युः ।
2. समासमधिगम्य दुरुहविषय: सरलरीत्या ज्ञायते।
3. पाणिनेः वैज्ञानिकशैल्या सह परिचयः।

UNIT	CONTENTS	No Of CLASSES
प्रथम एककः (UNIT -1) - समासप्रकरणम्	अव्ययीभाव: (सूत्रम् - 907-921) (वरदराजप्रणीता लघुसिद्धान्तकौमुदी)	12
द्वितीय एककः (UNIT -2)- समासप्रकरणम्	तत्पुरुष: (सूत्रम् - 922-942) (वरदराजप्रणीता लघुसिद्धान्तकौमुदी)	12
तृतीय एककः (UNIT -3)- समासप्रकरणम्	तत्पुरुष: (सूत्रम् - 943-963) (वरदराजप्रणीता लघुसिद्धान्तकौमुदी)	12

चतुर्थ एककः (UNIT -4)- स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् 12

स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् – (सूत्रम्- 1244-1259)

(वरदराजप्रणीता लघुसिद्धान्तकौमुदी)

पञ्चम एककः (UNIT -5)- स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् 12

स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् – (सूत्रम्- 1260-1272)

(वरदराजप्रणीता लघुसिद्धान्तकौमुदी)

विषयसंपृक्तानां ग्रन्थानां सूचिका :

1- लघुसिद्धान्तकौमुदी, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी

2- लघुसिद्धान्तकौमुदी, गीता प्रेस, गोरखपुर

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रम:, संस्कृतविभाग:

द्वितीयार्धवार्षिकः (SEMESTER-2)

203 -दर्शनशास्त्रम्

पूर्णाङ्का :- 100 (Mid Term Exam :20 Marks + End Term Exam .80 Marks)

Duration: 60 Hours

उद्देश्यम

छात्राः अस्तिकनास्तिकदर्शनयोः मूलभूतावधारणाभिःसह परिचिताः भविष्यन्ति । तर्कसंग्राहे छात्राणा ं कृते प्रमाण-प्रमेयादीनां प्रस्तुतिकरणम्।

पाठ्यक्रमाधिगमस्य परिणामः

छात्राः न्यायवैशेषिकयोः सिंद्धान्ताना ं विश्लषणे परीक्षणे च समर्थाः भवन्ति ।
छात्रेषु आध्यात्मिकचिन्ताधारायाःविकासः भवति ।

UNIT	CONTENTS	No Of CLASSES
प्रथम एककः (UNIT -1)- तर्कसंग्रहः		
	प्रत्यक्षखण्डः – (मङ्गलाचरणत: - द्रव्यलक्षणप्रकरणपर्यन्तम्)	12
द्वितीय एककः (UNIT -2)- तर्कसंग्रहः		
	प्रत्यक्षखण्डः – (गुणलक्षणप्रकरणत: - प्रत्यक्षप्रकरणपर्यन्तम्)	12
तृतीय एककः (UNIT -3)- तर्कसंग्रहः		
	प्रत्यक्षखण्डः – (अनुमानप्रकरणत: - ग्रन्थसमाप्तिपर्यन्तम्)	12
चतुर्थ एककः (UNIT -4)- भारतीयदर्शनम्		
	भारतीयदर्शनशास्त्रस्य परिचयः (आस्तिक दर्शनानि)	12
पञ्चम एककः (UNIT -5)- भारतीयदर्शनम्		
	जैन-बौद्ध-चार्वाकदर्शनानां परिचयः ।	12

विषयसंपृक्तानां ग्रन्थानां सूचिका :

1. तर्क-संग्रह- डॉ. दयानन्द भार्गव, मोतीलाल बनारसी दास पब्लिकेशन
2. तर्कसंग्रह- ज्वालप्रसाद गौड़ न्यायाचार्य, मोतीलाल बनारसी दास पब्लिकेशन,
3. सर्वदर्शनसंग्रह, प्रो. उमाशंकर शर्मा, चौखम्बा विद्याभवन,

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रम:, संस्कृतविभाग:

द्वितीयार्धवार्षिकः (SEMESTER-2)

204- भाषाविज्ञानम्

पूर्णाङ्का :-100 (Mid Term Exam : 20 Marks + End Term Exam 80 Marks)

Duration: 60 Hours

उद्देश्यम्-

भाषायाः उत्पत्ति·स्वरुप·विकासादीना˙ वैज्ञानिकम् एवं विश्लेषणात्मकमध्ययनम्। भारोपीयभाषाणा˙ परिचयेन सह ध्वन्यार्थपरिवर्तनयो: व्यापकमध्ययनम । भाषाध्ययनविषये वैज्ञानिकदृष्टिकोणस्य विकास:।

पठ्याधिगमस्य परिणाम:

सम्बन्धितभाषायां छात्रानां जिज्ञासाया: तृप्ति: शंकानां निर्मूलन˙ च ।भाषालिप्यादिषु सरलताशुद्धतादिदृष्ट्या परिवर्तने पारिवर्धने च सहायम् । मातृभाषया सह अन्यभाषाणा˙ संबंधज्ञानम्।

UNIT	CONTENTS	No Of CLASSES
प्रथम एककः (UNIT -1)	– भाषा परिभाषा, भाषाणां वर्गीकरणम्,ध्वनिनियमाः ।	12
द्वितीय एककः (UNIT -2)-	ध्वनिपरिवर्तनस्य कारणानि,अर्थपरिवर्तनस्य दिशः कारणानि च, वाक्यलक्षणम्,वाक्यभेदः ।	12
तृतीय एककः (UNIT -3)-	भारतीय भाषा परिवारस्य परिचय, सामान्यम् वाक्भाषयोः भेदः,बोलीभाषयोःभेदश्च ।	12
चतुर्थ एककः (UNIT -4)-	मूलभारोपीय भाषायाः स्वरूपं तथा वैशिष्ट्यम् ।	12
पञ्चम एककः (UNIT -5)-	भारोपीय भाषाणां परिचयः, लौकिक वैदिक संस्कृतयोः भेदः ।	12

विषय संपृक्तानां ग्रंथानां सूचिका :

1. भाषा विज्ञान, भोलानाथ तिवारी, किताब महल प्रकाशन,
2. भाषा-विज्ञान एवं भाषा शास्त्र- डॉ. कपिलदेव द्वेवेदी, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः(संस्कृतविभागः)

(SEMESTER-3)PAPER-301)

रामायणं महाभारतं पुराणं च

पूर्णाङ्का :-100 (Mid Term Exam : 20 Marks + End Term Exam 80 Marks)
Duration:- 60Hours

उद्देश्यम्:-

छात्राः प्राचीन भारतीसंस्कृतिसभ्यतयोःव्यापकमध्ययनम् करिष्यन्ति,छात्राःमहाभारतपुराणानां लेखनपरम्परया सह परिचिताः भविष्यन्ति।अद्यतन समाजे च एतेषां महत्वं ज्ञास्यन्ति।

पाठ्याधिगमस्य परिणाम:-

1)-छात्रेषु भारतीयसंस्कृति सभ्यतां च प्रति आदर्शभावः एवं रामायणमहाभारतपुराणानां कथानां प्रभावेन व्यक्तित्वविकासः भवति।

UNIT	CONTENTS	NO OF CLASSES
प्रथमः एककः(UNIT-1)=रामायणम्		**(12)**
	(क)रामायणस्यस्वरूपंसामान्यम्(ख) रामायणस्यरचनाकालः	
	(ग) रामायणेआख्यानम्(घ) रामायणस्यमहत्वम्।	
द्वितीयः एककः(UNIT-2)=रामायणम्		**(12)**
	(क) रामायणकालिकसमाजः(ख) रामायणस्यउपजीवत्वम्	
	(ग) रामायणस्यकाव्यवैशिष्ट्यम्।	
तृतीयः एककः(UNIT-3)= महाभारतम्		**(12)**
	(क) महाभारतस्यस्वरुपसामान्यम्(ख) महाभारतस्यक्रमःरचनाकालश्च	

(ग)महाभारतेआख्यानम् (घ) महाभारतस्यमहत्वम्।

चतुर्थःएककः(UNIT-4)=महाभारतम् **(12)**

(क)महाभारतकालिकसमाजः(ख)महाभारतस्यउपजीव्यत्वम
(ग)महाभारतस्यकाव्यवैशिष्ट्यम्(घ)रामायणमहाभारतयोःतुलना।

पञ्चमःएककः(UNIT-5)=पुराणम् **(12)**

(क)पुराणस्यपरिचयः(ख)पुराणस्यपरिभाषाः (ग) पुराणस्य महत्वम्

(घ) पुराणस्यलक्षणंप्रतिपाद्यविषयश्च (ङ)महापुराणानि उपपुराणानि च।

विषयसम्पृक्तानांपुस्तकानांसूचिका-

१.संस्कृतसाहित्यकाइतिहास(ओड़िआ),डांहरेकृष्णशतपथि,किताबमहल,कटक।

२. संस्कृतसाहित्यकाइतिहास,बलदेवउपाध्याय,शारदा निकेतन,वाराणसी।

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः(संस्कृतविभागः)

(SEMESTER-3)PAPER-302)

शिक्षाशास्त्रम् व्याकरणम् च

पूर्णाङ्का :-100 (Mid Term Exam : 20 Marks + End Term Exam 80 Marks)

Duration:-60Hours

उद्देश्यम्:-

स्वरविधायकशास्त्रं शिक्षाशास्त्रम्। शिक्षाशास्त्रेषु पाणिनीयशिक्षा अन्यतमा।अस्य शिक्षाशास्त्रस्याध्ययनेन छात्राः वर्णानामुत्पत्तिप्रयत्नविषये अधिगमिष्यन्ति।

पाठ्याधिगमस्य परिणाम:-

1)-पाणिनीयशिक्षायाः अध्ययनेन वर्णानां शुद्धोच्चारणे निपुणाः भवेयुः।

2)-कारकविभक्ति अधिगम्य लेखन कोशलस्य विकासः भवेत्।

3)-अनुवादेन वाक्पाण्डित्ये कुशलाः भवेयुः।

UNIT	CONTENTS	NO OF CLASSES
प्रथमः एककः(UNIT-1)=शिक्षाशास्त्रम्		**(12)**
	पाणिनीयशिक्षा-(श्लोकाः- १-३०)	
द्वितीयः एककः(UNIT-2)=शिक्षाशास्त्रम्		**(12)**
	पाणिनीयशिक्षा-(श्लोकाः- ३१-६०)	
तृतीयः एककः(UNIT-3)=व्याकरणम्		**(12)**
	परिभाषेन्दुशेखरः-(निर्धारितभागः)	

व्याख्यानतो०, यथोद्देश्यं०, कार्यकालं०, अनेकान्ता०, यत्रानेकविधम्०

चतुर्थःएककः(UNIT-4)=व्याकरणम् (12)

परिभाषेन्दुशेखरः (निर्धारितभागः)

गौणमुख्ययो०, अर्थवद्ग्रहणे०, एकयोग०, प्रकृतिवत्०, अकृतव्यूहाः०

पञ्चमःएककः(UNIT-5)=संस्कृतनिबन्धः (12)

विषयसम्पृक्तानां पुस्तकानां सूचिकाः-

१.पाणिनीयशिक्षा,श्रीनारायणमिश्र,चौखम्वापब्लिशर्स,वाराणासी।

२.पाणिनीयशिक्षा,दामोदरमहतो,मोतीलालवनारसीदास,दिल्ली।

३.परिभाषेन्दुशेखरः, विश्वनाथमिश्रः, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, दिल्ली।

४.संस्कृतनिबन्धः, डा. कपिलदेव द्विवेदी

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः(संस्कृतविभागः)

(SEMESTER-3)PAPER-303

अलंकारशास्त्रम् नाट्यशास्त्रम् नाटकम् च

पूर्णाङ्का :-100 (Mid Term Exam : 20 Marks + End Term Exam 80 Marks)

Duration:-60Hours

उद्देश्यम्:-

अलंकारशास्त्रे छात्राः अलंकारादिसम्प्रदायानाम् उत्पत्ति-स्वरूप-विकास वैशिष्ट्यानामध्ययनं कारिष्यन्ति अपि च दशरूपकानां परिचयं प्राप्स्यन्ति।

पाठ्याधिगमस्य परिणामः-

1-छात्राः काव्यस्यशरीरम्,आत्मतत्त्वं अलंकारगुणश्च ज्ञास्यन्ति अपितु च तेषां वैशिष्ट्यं निर्धारणे सक्षमाः भवन्ति।

2-छात्राःरूपकानां रचनाशैली जानीयुः।

UNIT	CONTENTS	NO.OF CLASSES

प्रथमः एककः(UNIT-1)=अलंकारशास्त्रम्   (12)

षड् अलंकारानां सामान्यपरिचयः-

(क)अलंकारसम्प्रदायः(ख)रीतिसम्प्रदायः(ग)वक्रोक्तिसम्प्रदायः ।

द्वितीयः एककः(UNIT-2)=अलंकारशास्त्रम्   (12)

षड् अलंकारानां सामान्यपरिचयः-

(क)ध्वनिसम्प्रदायः(ख)औचित्यसम्प्रदाय(ग)रससम्प्रदायः।

तृतीयः एककः(UNIT-3)=दशरूपकम्   (12)

दशरूपकम्(प्रथमः प्रकाशः)

चतुर्थःएककः(UNIT-4)=साहित्यदर्पणम्   (12)

रूपकस्य भेदाः(साहित्यदर्पणतः)-(क)नाटकम्(ख)प्रकरणम्(ग)भाणः(घ) व्यायोगः(ङ)समवकारः(च)डिमः(छ)ईहामृगः(ज)अङ्कः (झ)वीथीः(ञ)प्रहसन

पञ्चमःएककः(UNIT-5)=रत्नावली   (12)

श्रीहर्षप्रणीता“रत्नावली”इतिनाटिका।

विषयसम्पृक्तानांपुस्तकानांसूचिका-

१. हिस्ट्रीऑफसंस्कृतपएटिकस्,पि.भिकाणे,मोतीलालवनारसीदास,दिल्ली ।

२. नाट्यशास्त्रकीभारतीयपरम्पराऔरदशरूपक,हजारीप्रसादद्विवेदी,राजकमल प्रकाशन,दिल्ली।

३.साहित्यदर्पण,शालिग्रामशास्त्री,मोतीलालवनारसीदास,दिल्ली।

४. रत्नावलीनाटिका,डावालगोविन्दझा,चौखम्वाकृष्णदासअकादमी,वाराणसी।

(स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः(संस्कृतविभागः)

(SEMESTER-3)PAPER-304

संस्कृतसाहित्येतिहास:

पूर्णाङ्का :-100 (Mid Term Exam : 20 Marks + End Term Exam 80 Marks)

Duration:-60Hours

उद्देश्यम्:-

संस्कृतच्छात्राः निश्चयेन संस्कृतस्य इतिहासं जानीयुः।अत्र कवीनां परिचयः,तेषां कृतयश्च विषये पठिष्यन्ति।गद्यकाव्य,महाकाव्य,दृश्यकाव्य,कथा-काव्य,चम्पूकाव्यादिनां विस्तृत्तया ज्ञानं भविष्यति।

पाठ्याधिगमस्य परिणामः-

1)-साम्प्रतिकयुगे सर्वेऽपि संस्कृत छात्रेभ्यः संस्कृतसाहित्य विषयेपृचाछन्ति।

UNIT	CONTENTS	NO.OF CLASSES

प्रथमः एककः(UNIT-1)=महाकाव्यसाहित्यम् **(12)**

कवीनांपरिचयः तेषांकृतयश्च-

(क)कालिदासः(ख)अश्वघोषः(ग)भारविः

(घ)भट्टिः(ङ)माघः(च)श्रीहर्षः

द्वितीयः एककः(UNIT-2)=दृश्यकाव्यसाहित्यम् **(12)**

कवीनां परिचयः तेषां कृतयश्च-

(क)भासः(ख)कालिदासः(ग)विशाखदत्तः

(घ)शूद्रकः(ङ)भट्टनारायणः(च)भवभूतिः

तृतीयः एककः(UNIT-3)=गद्यकाव्यसाहित्यम्कथाकाव्यसाहित्यम्च **(12)**

कवीनां परिचयः तेषां कृतयश्च-

(क)सुवन्धुः(ख)वाणभट्टः(ग)दण्डिः(घ)अम्विकादत्तव्यासः

(ङ)गुणाढ्यः(च)क्षेमेन्द्रः(छ)बिष्णुशर्मा:(ज)पण्डितनारायणः

चतुर्थःएककः(UNIT-4)=संस्कृतं प्रति उत्कलीयानाम् अवदानम् **(12)**

कवीनां परिचयः तेषां कृतयश्च-

(क) जयदेव: (ख) विष्णुशर्मा (ग) मुरारि मिश्र (घ) विश्वनाथ: (ङ) राय रामानन्द:

पञ्चमःएककः(UNIT-5)= सामान्यपरिचय: **(12)**

(क) मेघदूतम्(कालिदास:) (ख) ऋतुसंहारम्(कालिदास:)

(ग) शतकत्रयम्(भर्त्तृहरि:) (घ) अमरुकशतकम्(अमरु:)

(ङ) गीतगोविन्दम्(जयदेव:) (च) कोशलानन्दमहाकाव्यम्(गङ्गाधरमिश्र:)

विषयसम्पृक्तानां पुस्तकानां सूचिका-

१.संस्कृतसाहित्यकाइतिहास(ओड़िआ),डां हरेकृष्णशतपथि,किताबमहल,कटक।

२. संस्कृतसाहित्य का इतिहास, वलदेव उपाध्याय, शारदा निकेतन, वाराणसी ।

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः (संस्कृतविभागः)

(SEMESTER-4)PAPER-401

प्राचीनभारतस्य अभिलेखः संस्कृतिश्च

पूर्णाङ्का :-100 (Mid Term Exam : 20 Marks + End Term Exam 80 Marks)

Duration:- 60 Hours

उद्देश्यम्-:

छात्रा:भारतस्य अभिलेखानामध्ययनेन प्राचीनभारतस्य इतिहास :,धर्मः,संस्कृति,सभ्यतानां च ज्ञानं प्राप्स्यन्ति।

पाठ्याधिगमस्य परिणामः-

१छात्राः भारतीय संस्कृतिसभ्यत-योः आधारभूतत्वानि ज्ञात्वा आत्मगौरवम् अनुभवन्ति।

२यने सक्षमा भवन्ति।छात्राः प्राचीनाधुनिकः समाजयोः तुलनात्मकाध्य-

३ परम्परादीनां विषये-भारतीय संस्कृति-वैज्ञानिकमनोवृत्तेः विकासः।

UNIT CONTENTS NO. OF CLASSES

प्रथमःएककः(UNIT-1)=प्राचीनभारतस्य अभिलेखः (12)

(क)यशोधर्मनस्यमन्दसौरशिलालेख(ख) खारवेलस्यहाथीगुम्फाशिलालेखः

द्वितीयःएककः(UNIT-2)=प्राचीनभारतस्य अभिलेखः (12)

(क(समुद्रगुप्तस्यइलाहाबाद-स्तम्भकारशिलालेख (ख(रूद्रदामनःगिरनार-शिलालेखः

तृतीयःएककः(UNIT-3)= प्राचीनभारतस्यइतिहासः (12)

ऋग्वैदिकयुगस्यसामाजिकस्थितिः,उत्तरवैदिकयुगस्यसामाजिकस्थितिः, प्राचीनकालस्यशिक्षाव्यवस्था , नारीणांस्थानम्

चतुर्थःएककः(UNIT-4)=प्राचीनभारतस्यसंस्कृतिः (12)

शोडषसंस्काराः,चतुराश्रमव्यवस्था,वर्णचतुष्टयम्,पुरुषार्थचतुष्टयम्

पञ्चमःएककः(UNIT-5)=प्राचीनभारतस्य संस्कृति (12)

(जैनधर्मस्यप्रमुखतत्वानि,वौद्धधर्मस्यप्रमुखतत्वानि,उपनिषदांमहत्वम्,दर्शनशास्त्राणांमहत्वम्।

विषयसम्पृक्तानां पुस्तकानां सूचिका-

१.भारतीयपुरालेखोंकाअध्ययन,डाशिवस्वरूपसहायः,मोतीलालवनारसीदास,दिल्ली

२.वैदिकसाहित्यएवंसंस्कृति,बलदेवउपाध्याय।

३.भारतस्य सांस्कृतिकनिधिः, रामजी उपाध्याय, चौखम्बा विद्याभवन

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः (संस्कृतविभागः)

(SEMESTER-4)PAPER-402

धर्मशास्त्रम् अर्थशास्त्रञ्च

पूर्णाङ्का :-100 (Mid Term Exam : 20 Marks + End Term Exam 80 Marks)

Duration:- 60Hours

उद्देश्यम्-:

अत्र छात्राःमनुस्मृतेसप्तमोऽध्या :यः विषये पठिष्यन्तियेनतत्कालिक- समाजकि रियति विषये परिचिताःभविष्यन्ति।याज्ञवल्क्यस्मृतेःव्यवहारविषयेअवगताःभवेयुः।कौटिल्यस्यअर्थशास्त्रेमनोवैज्ञानिक, राजनैतिक, विचारधाराज्ञास्यन्ति।

पाठ्याधिगमस्य परिणाम-:

१मनोःदण्डव्यवस्था-, राज्ञःकर्तव्यानि,अमान्य नियुक्तिविषये ज्ञानं।

२तत्कालिकसमाजस्य परिस्थितेः अवलोकनं।-

३।कौटिल्यस्य विचारधारा अवगम्य स्वयमपि सुदृढा संकल्पायुताः स्यु-

UNIT CONTENTS

NO.OF CLASSES

प्रथमःएककः(UNIT-1)=मनुस्मृतिः (12)

मनुस्मृतिः-द्वितीयोSध्यायः-(श्लोकाः-१-३०)

द्वितीयःएककः(UNIT-2)=मनुस्मृतिः (12)

मनुस्मृतिः-द्वितीयोSध्यायः-(श्लोकाः-३१-६०)

तृतीयःएककः(UNIT-3)=मनुस्मृतिः (12)

मनुस्मृतिः-सप्तमोSध्यायः-(श्लोकाः-१-३०)

चतुर्थःएककः(UNIT-4)= मनुस्मृतिः (12)

मनुस्मृतिः-सप्तमोSध्यायः-(श्लोकाः-३१-६०)

पञ्चमःएककः(UNIT-5) =अर्थशास्त्रम् (12)

कौटिलीयम् अर्थशास्त्रम् (विनयाधिकारिकम्- प्रथमाध्यायतः दशमाध्यायपर्यन्तम्)

विषयसम्पृक्तानां पुस्तकानां सूचिका-

१. मनुस्मृतिः)मन्वर्थमुक्तावलिटीका(,गिरिधरगोपालशर्मा,चौखम्वासुरभारतीप्रकाशन,वाराणसी

२. अर्थशास्त्रम्,कमलनयनशर्मा,जगदीशसंस्कृतपुस्तकालय,जयपुर।

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः (संस्कृतविभागः)

(SEMESTER-4)PAPER-403

व्याकरणसाहित्येतिहासःबाक्यपदीयम्च

पूर्णाङ्का :-100 (Mid Term Exam : 20 Marks + End Term Exam 80 Marks)

Duration:- 60Hours

उद्देश्यम्-:

अस्मिन् पत्रे व्याकरणस्य परम्परा,प्राचीनता,वैयाकरणानां परिचयः,व्याकरणस्य आविर्भावः भर्तृहरिविरचित : वाक्यपदीयस्य महत्वं दार्शनिकत्वं च जानीयुः।

पाठ्याधिगमस्य परिणाम-:

१व्याकरणस्य मु-नित्रयाणांपाणिनी),पतञ्जलि,कात्यायनविषयेज्ञानं।(

२व्याकरणशास्त्रस्य इतिहासस्य अध्ययनेन गर्वताः भवेयुः।-

३वाक्यपदीयस्य ब्रह्मकाण्डे व्याकरणस्य महत्वं स्फोटतत्वं ध्वनितत्वयोः भेदं जनीयुः।-

UNIT CONTENTS

NO OF CLASSES

प्रथमःएककः(UNIT-1) =ब्याकरणसाहित्येतिहासः 12)

व्याकरणशास्त्रस्य उत्पत्तिः प्राचीनता च, व्याकरणस्य वेदमूलकत्वम्।

द्वितीयःएककः (UNIT-2) =ब्याकरणसाहित्येतिहासः (12)

वैयाकरणानां परिचयः- पाणिनिः,पतञ्जलिः,कात्यायनः,शकटायनः।

तृतीयःएककः (UNIT-3) = वाक्यपदीयम् (12)

वाक्यपदीयम् – ब्रह्मकाण्डः (१-२०कारिकाः(

चतुर्थःएककः (UNIT-4)= वाक्यपदीयम् (12)

वाक्यपदीयम् व्रह्मकाण्डः –(२१-४०कारिकाः(

पञ्चमःएककः(UNIT-5) =वाक्यपदीयम् (12)

वाक्यपदीयम् व्रह्मकाण्डः –(४१–६०कारिकाः(

विषयसम्पृक्तानांपुस्तकानांसूचिका-

१. वाक्यपदीयम्,डाशिवशंकरआवस्थि,चौखम्वाविद्याभवन,वाराणासी

२. संस्कृतव्याकरणकाइतिहास,पंयुधिष्ठिरमीमांसक,चौखम्वासुरभारतीप्रकाशन,वाराणासी

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः (संस्कृतविभागः)

(SEMESTER-4)PAPER-404

गद्यपद्यसाहित्यम्

पूर्णाङ्का :-100 (Mid Term Exam : 20 Marks + End Term Exam 80 Marks)

Duration:- 60Hours

उद्देश्यम्-:

छात्राणांकृतेगद्यपद्ययोःस्वरूपस्यप्रस्तुतिकरणम्हराषचरितम्,रघुवंशम्,नैषधीयचरितम्इत्थेतेषांमाध्यमेनसंस्कृत साहित्यस्यमहत्गद्यपद्यपरम्परायाःसहपरिचयः।

पाठ्याधिगमस्य परिणाम-:

१अनेनछात्राःतत्कालिनसामाजिक-,आर्थिक,भौगोलिक,राजनैतिक,सांस्कृतिकज्ञानंप्राप्स्यन्ति।

UNIT	CONTENTS	NO.OF CLASSES

प्रथमः एककः)UNIT-1) = हर्षचरितम् **(12)**

हर्षचरितम्नियतिर्बिधाय)पञ्चमउच्छवास-....)प्रथमश्लोकःप्रारम्भतःविहगःकुरुदृढंमनः).....) इति चतुर्थश्लोकपर्यन्तम्।

द्वितीयः एककः)UNIT-2)=नैषधीयचरितम् **(12)**

नैषधीयचरितम् (प्रथमसर्गः)श्लोक) I: १-२५(

तृतीयः एककः (UNIT-3) = नैषधीयचरितम् (12)

नैषधीयचरितम् (प्रथमसर्गः) श्लोक -२६-५०

चतुर्थः एककः (UNIT-4)=रघुवंशम् (12)

रघुवंशम् (प्रथमसर्गः) श्लोक १-३०

पञ्चमः एककः (UNIT- 5)=रघुवंशम् (12)

रघुवंशम् (प्रथमसर्गः) श्लोक ३१-६०

विषयसम्पृक्तानां पुस्तकानां सूचिका—

१.नैषधीयचरितम्,तारिणीशझा,प्रकाशनकेन्द्र,लखनऊ।

२.हर्षचरितम्)पञ्चमःउच्छवास(,शिवनाथपाण्डेय,चौखम्वाविद्याभवन,वाराणसी।

३.रघुवंशहाकाव्य,श्रीहरगोविन्दमिश्र,चौखम्वासंस्कृतसंस्थान,वाराणसी।

स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः (संस्कृतविभागः)

(SEMESTER-4) PAPER-405

DISSERTATION PAPER

पूर्णाङ्क-200

उद्देश्यम्:-

छात्राणां शोधमनोवृत्तेः विकासाय क्रियात्मरूपेण शोधपत्रस्य प्रस्तुतिकरणम्।

पाठ्याधिगमस्य परिणामः-

1)-अनेन छात्राः शोधपत्रस्य लेखने प्रस्तुतिकरणे च समर्थाः भवन्ति।

2)-अनेन छात्रेषु नूतनज्ञानम् वर्धते।